

RÂSİH İBRAHİM'İN OKÇULUKLA İLGİLİ BİR MANZUMESİ

Abdullah BULUT

ÖZET

Divan edebiyatında aşk, tasavvuf gibi genel konuların dışında, çeşitli bilim ve meslek dallarının terimlerinin kullanıldığı şiirleri vardır. Bu yazıda XIX. Yüzyıl şairlerinden Rasih İbrahim'in okçuluk deyim ve terimlerini kuollanıldığı bir şiiri incelenmiştir. Şiir günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş, okçulukla ilgili terimler açıklanmıştır. Metnin sonunda terimler anlamlarıyla birlikte alfabetik olarak verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Rasih, ok, yay, tîr, kemân, ebrû, kaş, menzil, atış, müjgân

ABSTRACT

In Divan literature, there are some poems, in which the terms used in different scientific and occupational branches, except love, mysticism and general subjects. In this study a poem of Rasih İbrahim's one of the 19th century poets, in which he used certain idioms and terms in archery, have been studied. The poem has been translated into Turkish and some terms related to archery have been defined. At the end of texture, the terms have been given in alphabetical order with their definitions.

Key words: Rashi, asrch, arrow, kemân, ebrû, eye-brow, menzil, atış, müjg

Divan şiirinde muhtelif konulardaki edebî, dinî ve tasavvufî değerlendirmelerin yanında, her konunun kendi sahasındaki kelime ve tabirleriyle meydana gelmiş manzumeler de vardır.

Bu yazımızda XIX. yüzyıl şairlerinden Râsîh İbrahim Enderûnî'nin (öl.1837) okçuluk deyim ve terimlerini ihtiva eden bir manzumesini ele alacağız. Manzumeye geçmeden önce okçulukla ilgili birkaç söz söylemek faydalı olacaktır.

Ok, ateşli silâhların icadından evvel bütün insanlar tarafından kullanılmış bir silâhtır. Okun faziletine dair Kur'an'da muhtelif ayetler mevcut olduğu gibi bir çok hadis de vardır.¹ Araplar Orta Çağda okçulukta pek ileri giderek ok ve yaya müteallik sanatlı aletler icat etmişlerdir.² Ok, Türklerin de pek eski zamanlardan

¹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, s. 717.

² M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 717.

beri kullandıkları bir silâhtır. Okun Türk icadı olduğu görüşünü savunanlar da vardır.³

Okun bir silâh olarak kullanılmasından vazgeçildikten sonra da, okçuluk bir spor faaliyeti olarak devam etmiş, padişahlar arasında bile “kemankeş” tabir edilen okçular yetişmiştir. İstanbul’un fethinden sonra Kasımpaşa ve Darülaceze arasındaki Okmeydanı olarak bilinen yüksek tepe okçuluğa tahsis edilmiştir. Zamanla tesis edilen vakıflarla burası bir okçular tekkesi hâlini almıştır.⁴

Divan şiirinde sevgiliye ait bir çok unsur ok ve yaya benzetilir. Sevgilinin kirpiği, ve gamzesi ok özelliği gösterir. Âşık bunlar karşısında bir hedefdir. Ok âşığın sinesine, dolayısıyla gönlüne saplanır. Bu âşık için sevgiliden gelen bir armağandır. O sevgilinin bakışlarından gelen oklardan hoşnuttur. Yaralarının iyileşmesini istemez. Sevgilini kaşları da bunu tamamlayan bir unsur olarak yaya benzetilir. Sevgili ok ve yayla mücehhez usta bir okçudur.

Divan şairleri bu terimleri kullanırken bunları birer mazmun olarak ele almışlar, çeşitli sanatlarla (tevriye, tenasüb, iham, v.b.) birlikte kullanmışlardır.

Esas konumuzu teşkil eden okçuluk deyim ve terimlerinin toplandığı manzume, bentlerden oluşan nazım şekillerinden biri olan “muhammes” tarzında yazılmıştır. Beşinci mısra her bendin sonunda tekrarlandığı için manzume bir “muhammes-i mütekerir”dir. Altı bentten oluşan manzume, hezec bahrinin “mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fa’ûlun” vezniyle yazılmış.⁵ Manzumede ok, yay ve okçulukla ilgili tabirlerin üstü çizilmiştir. Metni yeni harflere aktarırken bunları koyu yazdık. Manzumenin her bir bendi yeni harflere aktarıldıktan sonra günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş, daha sonra bentteki okçuluk terimleri ele alınmıştır. Manzumede geçen okçulukla ilgili terimler ve şiirdeki anlamları yazının sonunda toplu olarak verilmiştir.

I

- 1 Gördükde **hadeng-i** nıgehin gitdi irâde
- 2 Koydum **koşuya** cânımı **mejdân-ı** rızâda
- 3 Yokdur **bedel** ey yosma sana sahn-ı cefâda
- 4 Âh itse n’ola **zûr-ı** firâkınla fütâde
- 5 Tâkat mı gelür ey kaşı **ya** böyle **güşâda**

³ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 717 (M. Turhan Tan, Türkün Asil Bir Sporu Olan Okçuluğun Tarihi, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1937)

⁴ Geniş bilgi için bk. M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 723-724.

⁵ Manzume şairin mürettep olmayan basılmamış divanının 62b yaprağındadır. Bu nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 232 numarada kayıtlıdır.

“Bakışının okunu görünce iradem elimden gitti, kendimi kaybettim. Hemen canımı hoşnutluk meydanında müsabakaya koydum. Ey edalı, işveli güzel, cefa meydanında sana bedel kimse yoktur. Ayrılığının verdiği zorlukla biçare âşık ah etse ne olur ki. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Hadeng, Farsça kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok demektir.⁶ Yukarıda da temas edildiği gibi Divan şiirinde sevgilinin bakışı ok gibidir. Burada da böyle kullanılmıştır.

Karşılığı müsabaka olarak verilen **koşu** kelimesi, okçular arasında yapılan ok atışı müsabakası demektir. **Meydan**, okçuların ok talimini ve müsabakalarına mahsus ok meydanıdır.⁷

Zûr, fırakla birlikte ayrılığın verdiği sıkıntı, zahmet anlamlarındadır. “Zûr”un okçulukla ilgisi, Zûr-ı bâzû terkihiyle daha iyi anlaşılır. Bu şekliyle kol kuvveti anlamındadır. Yayı çekmek için buna ihtiyaç vardır.

Ya, Türkçe olup kavs da tabir edilen maruf yaydır. Divan şiirinde sevgilinin kaşları, kirpik oklarını atan yay olarak düşünülür.

Güşâd, açma, açılma, açılış,⁸ yayın çekilip atılması (yaya güşâd vermek)⁹ anlamlarındadır. Yayın çekilerek okun atılması anlamında güşâdın üç çeşidi vardır: *İhtilâs*, yayı süratle çekerek yay dolup şet güşâd mahalline gelince hemen güşâd vermektir. *Sâkin*, yayı yavaşça çekerek güşâd mahalline gelince sükûnetle güşâd vermektir. *Mefrûk*, yayı yavaşça çekerek ok siperde güşâd yerine gelince durup kalan oku süratle çekerek güşâd vermektir. Buna “hareke” de denir.¹⁰

Bedel kelimesini okçuluk terimi olarak tespit edemedik. Sevgili usta bir okçu olduğuna göre, onun dengi başka bir kemankeş düşünülemez. Bu anlamda okçulukla ilgili görülmüş olabilir.

II

- 1 Gönlüm **siper-i tîr**-i müjen sîne fezâdur
- 2 **Şâhid** dil ü cândur nigehtün **sehm**-i kazâdur
- 3 Bin **gez sarık** eylerse de uşşâk revâdur
- 4 **Rüstem** bu **keş-â-keş**de pes eylerse revâdur
- 5 Tâkat mi gelür ey kaşı **ya** böyle **güşâda**

⁶ Semsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s.574; Muallim Nâcî, *Lügat-ı Nâcî*, s.376

⁷ M.Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 723.

⁸ Muallim Naci, *age.*, s. 628.

⁹ Şemseddin Sami, *age.* s. 1169.

¹⁰ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 345.

“Gönlüm senin kirpik okunun siperi, sinem ise fezadır. Can ve gönül bakışının kaza oku olduğuna şahittir. Âşıkların:”Oku bin geze attın, sarığı bozdun” deseler sana yakışır. Rüstem bu çekişmede yenilgiyi kabul ederse yerinde bir şey yapmış olur. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Tîr, Farsça ok demektir.

Siper, kalkan, saklanacak şey¹¹ anlamlarındadır. Okun giderken kabzayı zedelememesi için sol elin üzerine konulan alete de siper denir. Bu alet *tabla*, *oluk*, *eşik* ve *tokalı kolandan* mürekkeptir. Ok oluğun üzerinden çekilerek atılırdı. Siperin tablası keler (kertenkele), boğa veya manda derisinden yapılır, etrafına şirâze örülürdü. Oluk, siperin üzerindeki kısımdı, boynuzdan yapılırdı.¹²

Fezâ, Arapça ucu bucağı olmayan boşluk¹³ demektir. Şair, sinenin sevgilinin kirpik oku için ucu bucağı olmayan bir hedef olduğunu söylüyor. Sine rahatlıkla vurulabilecek geniş bir hedef, gönül de okun düzgün gidip hedefe varmasını sağlayan siperdir. Mesafe atışlarında ok havaya, boşluğa doğru atılır. Feza kelimesi bu anlamda okçulukla irtibatlandırılmıştır.

Şâhid, Ok atışında gözcülük yapan hakem anlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle okçulukla ilgilidir.

Sehm, Arapça pay, hisse, ok, yayla atılan ucu sivri demirli kamaş¹⁴ anlamlarındadır. Sehm-i kaza şeklinde “ok gibi ansızın gelen kaza” anlamında Divan şiirinde sıklıkla kullanılır.

Gez, aslı Farsça olup arşın ve ok, okun kirişe geçen oyuk ucu, ok yapılan ılgın ağacı¹⁵ anlamlarındadır. Yeleksiz talim oklarına da gez denirdi. Bunlar iki kısımdı: Hava gezi, torba gezi. Hava gezi çam ağacından, torba gezi gürgenden yapılırdı. Torba gezinin ucunda temren denilen madenî bir parça vardı. Okun çileye takılan yerine de gez denirdi. Gez, aynı zamanda okçuların ölçüsüyüdü. Bir gez, 66 santimdi. Atışlar bununla tayin olunurdu. Kabza alabilmek için oku 900 geze atmak lâzımdı.¹⁶ Kelime şiirde bu anlamda, ayrıca “defa” anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Sarık (bozmak), okçulukta mesafe atışlarında rekor kırıldığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir tabirdir. Rekor kırmak için yapılan atışa “menzil atışı” denir. Bu amaçla ok atmak isteyenler, okçular arasından seçilmiş ihtiyar heyetine gelir ve :”İhtiyarlar duanız ve izniniz olursa, müstahak isem filan menzile talibim” der. İhtiyarlar uygun görürlerse istekliye ok atırırlardı. Bu şekilde ok atarak rekor kıran için “sarık bozdu, destâr bozdu” deyimleri

¹¹ Şemsettin Sami, *age.*, s. 467.

¹² M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 235.

¹³ Muallim Naci, *age.*, s. 570.

¹⁴ Şemsettin Sami, *age.*, s. 702; Muallim Naci, *age.*, s. 487.

¹⁵ Şemsettin Sami, *age.*, s. 1162.

¹⁶ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. I, s. 664.

kullanılırdı. “...Hak Taâla müyesser edüp menzil bozulup destâr bozular ise... Ol menzil atan kimesne ayağa kalkar, şeyh dahi pehlivana bu menzili sen attın mı der, ol dahi naam biinâyetillâh-i Taâla ben attım der, yine ol menzilde taşı olan kimesne muhasama edüp alâ vechi'l-hasım inkâr edicek iki pehlivan ayak yerinde ve iki menzilde ayak yerinde basıp falan kimesnenin okun attı sarık bozdular deyü ikisi şahâdet eder...”¹⁷

Rüstem, İran’ın efsanevî pehlivanı ve savaşçısıdır. Divan şiirinde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezliğin sembolüdür. Ancak sevgili oku bin geze atarak rekor kırmış, âşıklar “sarık bozuldu” diye bağırılmışlardır. Rüsteme düşen pes, edip yenildiğini kabul etmektir.

Keşâkeş kelimesi, çekişme, müsabakada yarışma anlamıyla okçulukla ilgili sayılmış, Rüstem de acı kuvvetin sembolü olarak okçulukla irtibatlandırılmıştır.

III

- 1 Bu **kuvet-i pâzû** ile çok **menzili basdın**
- 2 Geh **çilleye** koydun bizi geh **yay** gibi **yasdın**
- 3 **Tîmâr** niyâz eyledik ip takmadın **asdın**
- 4 Halka hemân itmek mi **kepâze** bizi **kasdın**
- 5 Tâkat mı gelür ey kaşı **ya** böyle **güşâda**

“Sevgilim, sen bu kol kuvveti ile çok menzili bastın. Bizi bazen çileye koyup sıktın, bazen de yay gibi yastın, gevşettin. Yaya yapılan muamele gibi timar edilmek istiyorduk, fakat sen bizi ip takmayarak duvara astın. (Yapılması gerekeni yapmadın.) Niyetin bu şekilde bizi halka kepaze etmek midir? Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Yayı germek için kol kuvvetine ihtiyaç vardır. Bu bakımdan **kuvet-i pâzû** terkibi okçulukla ilgilidir.

Menzil basmak, yukarıda da geçtiği gibi rekor kırmaktır.

Çile, tarikat ehlinin çektiği kırk günlük riyazet; (mec.) eziyet, zahmet; ibrişim, sırma v.s. demeti; yayın kirişi¹⁸ anlamlarındadır. Çile, yayı kurmak için ipekten yapılan alettir. İki başına *tonç* denilirdi. İpeklerin tonca bağlandığı kısma *tonç döküm*, üzerine ortasına bir karış kadar sarılan kendirin gayrı renkteki yere *meydan*, gez yeri tayin edilerek üzerine ikinci defa sarılan ham ipeğe *dügül*,

¹⁷M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s.480.

¹⁸Şemsettin Sami, *age.*, s. 515; Muallim Naci, *age.*, s. 336.

meydanın iki tarafına bir-bir buçuk santim uzunluğunda sarılan beş parça ipeğe *gül*, çilenin katlarının düzgünlüğünü gösteren başka renkteki ipeğe *kılavuz* denilirdi. Çilenin uzunluğu yayın boyuna göre değişirdi.¹⁹

Çile kelimesi Divan şiirinde ebrû, tîr, kemân kelimeleriyle birlikte kullanılır. Şiirde hem yayı kurmak için kullanılan alet, hem de riyazet, eziyet, sıkıntı anlamlarında kullanılmıştır.

Yasmak, Türkçe olup gergin bir şeyi, yay kirişini gevşetmek anlamındadır. “Oku atıp yayı yasmak” şeklinde Divan şiirinde sıkça kullanılır. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir:

Ebrûvâ-ı bî-piçiş ü müjgân-ı cünbişden biri
Yasdı yayın atdı okun nâvek-endâzım yine

Sofyalı Yusuf Rasih (öl.1706)

Tîmâr, Farsça hastaya bakmak, yaranın üzerine ilaç koyup sarmak, hayvan bakımı anlamlarındadır. Ayrıca yayla ilgili bir terimdir. Menzile atılan, sandık içinde, kurutulmak üzere fırına konulan yaylar bu ismi alırdı.²⁰ Yay tımarı sandığı, okların kurutulması işinde kullanılırdı. Sandıkta yay kirişlerinin kurutulduğu da olurdu. Tımarlı yay, fırınlama, cilâlama vb. işlemlerden geçirilmiş yay demektir. Şair “ip takmadın astın” ifadesiyle tımarlı yayın kirişsiz olamayacağını kastetmiş olmalıdır. Bu hâliyle tımar işlemi tamamlanmamış demektir. Bütün işlemleri tamamlanmış yay duvara asılır. İp, kiriş takılmadan duvara asılan yay, şairin ifadesiyle gülünç bir konuma düşmüştür.

Kepâze, Farsça “kepâde”den galat olup talim için kullanılan yay, itibarsız, kıymetsiz, hürmet ve riayete müstahak olmayan, haysiyetsiz, rezil anlamlarındadır.²¹ Şiirde her iki anlamda tevriyeli kullanılmıştır.

IV

- 1 Her bir nîgehin göz göz idüp **pûte-i cânı**
- 2 Aldı yeniden **nâvek-i müjgân** ile şânı
- 3 Sahn-ı dile **taş dikdi** bozup **Tuzkoparan'ı**
- 4 **Zih-gîr** gibi çeşmime tar itdi cihânı
- 5 Tâkat mı gelür ey kaşî **ya** böyle **güşâda**

¹⁹ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. I, s. 373.

²⁰ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 507.

²¹ Şemsettin Sami, *age.*, s. 1143.

“Her bir bakışın can hedefini göz göz etti. Kirpik oku ile yeniden şan aldı. Tuzkoparan’ın rekorunu kırarak gönül meydanına taş dikti. Cihanı zihgir gibi gözüme dar etti. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Pûte, pota, maden dökmek için topraktan mamül zarf, nişan tablası²² anlamlarındadır. Ayrıca ok çeşitlerinden birinin adıdır. Bunun *hadde putası* ve *puta* olmak üzere iki çeşidi vardı. Hadde putası, putadan hafif, yelekleri de putadan kısa ve ensizdi. Kartal ve kuğu kanadından yelek vurulurdu. Puta, aynı zamanda nişangâh, okun atıldığı tabla, yani hedef demektir. Şiirde bu anlamda kullanılmıştır. Divan şiirinde âşkın bedeni, sevgilinin bakış oklarını yönelttiği bir hedefdir. Puta, kalın meşeden yapılır, arası doldurulur, kalınlığı sekiz-on santim kadar olurdu. Şekli beyzî idi. İki metre murabbâna yakındı. İki ayak üzerine tespit edilir, etrafına çingirak takılırdı. Çingiraklar isabeti haber vermek için konulurdu.²³

Nâvek, Farsça ok demektir.

Taş dikmek, rekor kırma anlamında kullanılan bir deyimdir. Okçulukta rekor kıranlar için taş dikilir. “...Andan sonra dua okunup Fatiha-i kerime okunur ve bir ihtiyar kalkıp ok düştüğü yere bir çizgi çizer, dahiline hafr ederler, yine o çizgi içerisine üç kerre salavât-ı şerife getüreler. Bu minval üzere taş dikilir...”²⁴ Ok sahasında biri ayak taşı, öteki menzil taşı olmak üzere iki taş bulunur. Ayak taşı, okun atıldığı yer; menzil taşı da okun düştüğü yerdir. Ok atılınca okun düştüğü yer, havacı denilen hakemler tarafından ölçülür, rekor kırılmışsa oraya taş dikilir.²⁵

Tuzkoparan, İskender adlı bir okçunun lâkabıdır. Oku, bin iki yüz seksen bir buçuk geze atmıştır. Adına dikilen taşa: “Sâhibü’l-menzili ve’l-meydân hâzâ ismühü Tuzkoparan” yazılıdır. “Sebeb-i şöhret-i mahlas-ı Tuzkoparan: Bir gün meydanda tuzlu tabir olunan sandalus revganlı kavs-ı cedîdin kabzasını şevk ile sıkup kabza üstünde bulunan revgan-ı cedîd parmaklarına yapışup kabzayı koyuverdikte parmaklarıyla beraber kalktığını mevcûdünden Yıldırım Baba nâm bir pîr-i köhne-sâl görüp bu kemân-keş tuzkoparan deyü nutk etmekle şöhret bulup ismi dahi unutulup bu mahlas ile yâd olunur.”²⁶ Bu isim daha sonra Tozkoparan şeklini almıştır. H.Baki Kunter, *Eski Türk Sporları* adlı eserinde şu bilgileri veriyor: “...Edirneli Hasan Çelebi’nin *Okçay Risâlesi* adlı kitabında Tozkoparan İskender’in Okmeydanı’nda bir yaya koşusundaki muvaffakiyetinin hatırasını yaşatmak üzere buraya ak mermerden bir nişan dikildiği yazılıdır.”²⁷

²² Şemsettin Sami, *age.*, s. 360.

²³ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 720.

²⁴ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 481

²⁵ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, s. 383.

²⁶ Agah Sırrı Levend, *age.*, s. 384 (Mustafa Kânî, Telhisü Resâili’r-Rimmât)

²⁷ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 724.

Zihgîr, Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük demektir.²⁸ Kemikten, fildişinden veya boynuzdan yapılır, baş parmağın yay çekilen yerine takılırdı. Buna “şast” da denirdi. Şiirde sevgilinin âşika eziyetiyle meydana gelen sıkıntılı durum, zihginin darlığına benzetilmiştir.

V

- 1 Mislin felege gelmemiş ey şûh-ı dil-ârâm
- 2 **Meydân** senündür yûri nâz eyle bir eyyâm
- 3 Varken bu omuzdan **atış** üftâdeni mâ-dâm
- 4 Ger **ok** da tamâm **kabza** da dirse n'ola **Behrâm**
- 5 Tâkat mı gelür ey kaşı **ya** böyle **güşâda**

“Ey gönül alan güzel, senin benzerin dünyaya gelmemiştir. Madem düşkün âşıkını omuzdan atıyorsun, meydan senindir, var yürü, bir müddet naz et. Behram bundan sonra ok da kabza da tamamdır dese ne olur? Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

İkinci mısradaki meydan kelimesi, ok atışlarının yapıldığı yerdir. “Omuzdan atış” deyimindeki **atış**, bilinen ok atışıdır. “Omuzdan ok atmak” şeklinde düşünülebilirse de okçulukta böyle bir atış şekli yoktur. Deyim, sorumluluğu üzerine almamak, sıyrılıp kurtulmak anlamlarındadır ki şiirde de bu anlamda kullanılmıştır. Bu *Divan* şiirindeki sevgilinin âşiğe bakışına uygundur. Sevgili âşiğine iltifat etmez, ilgi göstermez.

Kabza, pençe, avuç, bir şeyin tutulabilecek yeri²⁹ anlamlarına gelir. Yayın arka kısmının sol elin ayasıyla tutulan yerine de kabza denir. Okçulukla ilgili eserlerde yayın farklı tutulma şekilleri ayrıntılı olarak anlatılır. Bir de **kabza almak** deyimi vardır ki, ok atmak, maruf tabiriyle kemankeş olmak isteyenlerin, iyice bilgi edinip idman yaptıktan sonra, hocasından okçuluk müsaadesi alması anlamında kullanılır. Kabza almak bir takım usûl ve merasime tabi idi.³⁰

Behrâm, İran hükümdarlarından birinin adıdır. Yaban eşeği avına düşkün olduğu için Behram-ı Gür diye anılır. Yine efsanevî İran kahramanlarından biri Behram-ı Çûbîn olarak bilinir. Bu isim Rüstem gibi cengâver olması yönüyle okçulukla ilgili sayılmıştır.

²⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, s. 1050.

²⁹ Şemsettin Sami, *age.*, s. 1050.

³⁰ Geniş bilgi için bk. M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 116-117.

VI

- 1 Şâyeste **havâdârın** olursa senin âfâk
- 2 Râsîh dahi ey şûh-ı **kemân-keş** sana müştâk
- 3 **Bend** ile idüp **kavs**-ı dilin tâkatını tak
- 4 **Ya Hak** çağırır **çille**-i cevrin çeken uşşâk
- 5 Tâkat mı gelür ey kaşı **ya** böyle **güşâda**

“Sen ok atarken ufuklar havacın (gözcün) olsa sana yakışır. Ey okçu güzeli, Rasih de sana âşıktır. Bent ile öyle bir sıktın ki gönül yayının takatini tak ettin. Senin eziyet çileni çeken âşıklar, dayanma güçleri kalmadığından “Ya Hak” diye bağırlar. Ey yay kaşlı, böyle yay çekmeye güç mü yeter?”

Havâdâr kelimesi, “havacı” denilen, ok atışı sırasında hakemlik görevinde bulunan okçu anlamındadır. Bunların ikisi, okun atıldığı yerde durur, ok atılırken atıcının ayak taşı denilen mahalli ihlâl edip etmediğine bakarlardı. Bunlara ayak şahitleri denirdi. Şair, sevgilisinin oku ufuklara kadar atabileceğini, dolayısıyla havacıların ufuklar olmasının uygun düşeceğini ifade ediyor.

Kemân-keş, Farsça yay çeken okçu demektir. Divan şiirinde sevgili usta bir kemankeştir.

Bend kelimesi yaya takılan kiriş, ip anlamında kullanılmıştır. Sevgili âşığın gönül yayını öyle bir sıkıştır ki âşıktaki dayanacak takat kalmamıştır.

Çile, yay germe aleti ve eziyet anlamlarında tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin eziyet çilesini çeken âşık dayanamaz, “**Ya Hak**” diye feryat eder. Mesafe atışlarında okçular ayakta ok atarlardı. Mesafeyi tayin için ok atılacak istikamette havacılar beklerlerdi. Ok atacak zat üç beş adım ilerler, okunu atardı. Oku salıverdikten sonra “Ya Hak” diye sesi çıktığı kadar bağırlardı. Bu okun atıldığını havacılar haber vermek içindi.³¹

Sonuç

Edebiyat, toplum hayatının aynası gibidir. Bir toplumun dinî, sosyal ve ruhî hayatının, inanç ve geleneklerinin edebî eserlere yansımaması düşünülemez. Geçen zamana paralel olarak değişime uğrayan hayat şartları, Divan edebiyatına has özellikleri, zevkleri ve sanat anlayışını ortadan kaldırmış, bu edebiyat yaşanan hayatın aynası olmaktan çıkmıştır.³² Bugün Divan edebiyatını anlayamamanın, ona düşman oluşun ana sebebi bu değişimdir. Ancak bu edebiyat bizim öz malımızdır, benliğimizden kaynaklanan bir sanat anlayışıdır.

³¹ M. Zeki Pakalın, *age.*, c. II, s. 720.

³² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 9.

Divan şiiri; din, tasavvuf, batıl ve gerçek ilimler v.b. gibi, başka milletlerde eşine az rastlanacak derecede zengin, renkli ve verimli kaynaklardan ilham alan, toplum hayatının canlı izlerini bünyesinde taşıyan bir edebiyat geleneğidir. Herhangi bir konuyla (musiki, gemicilik, okçuluk v.b.) ilgili tabir ve deyimleri, şiir estetiği içinde, şiirin diğer unsurlarıyla yoğurup kaynaştırarak vermek kolaylıkla yapılabilecek bir iş değildir. Köklü bir edebiyat geleneği ve engin kültür birikimi gerektirir. Bu da Divan edebiyatının taşıdığı zarafet ve incelikle milli ve şahsiyeti olan bir edebiyat olduğunu gösterir.

Terimlerin Alfabetik Dizini

- Behrâm** : İran hükümdarlarından birinin adıdır. Yaban eşiği avına düşkün olduğu için Behram-ı Gûr diye anılır. Yine efsanevî İran kahramanlarından biri Behram-ı Çûbîn olarak bilinir.
- Bend** : Yaya takılan kiriş, ip.
- Çile** : F. Yayın kirişi, yayı kurmak için ipekten yapılan alet.
- Gez** : F. Arşın, ok, okun kirişe geçen oyuk ucu, yeleksiz talim oku, okçuların 66 santimlik ölçüsü.
- Güşâd** : F. Yayın çekilerek okun atılması.
- Hadeng** : F. Kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok.
- Havâdâr** : Havacı denilen, ok atışı sırasında hakemlik görevinde bulunan okçular.
- Kabza** : Yayın arka kısmının sol elin ayasıyla tutulan yeri.
- Kabza almak** : Ok atmak, okçu olmak isteyenlerin, iyice bilgi edinip idman yaptıktan sonra hocasından okçuluk müsaadesi alması.
- Kavs** : A. Yay
- Kemân-keş** : F. Yay çeken, okçu.
- Kepâze** : F. “Kepâde”den galat olup talim için kullanılan yay. İtibarsız, kıymetsiz, hürmet ve riayete müstahak olmayan, haysiyetsiz.
- Keşâkeş** : F. Çekişme, müsabakada yarışma.
- Koşu** : Okçular arasında yapılan ok atışı müsabakası.
- Kuvvet-i pâzû** : Kol kuvveti
- Menzil** : A. Mesafe atışı
- Menzil basmak, bozmak** : Mesafe atışlarında rekor kırmak
- Meydân** : Okçuların ok talimine ve müsabakalarına mahsus ok meydanı.

- Nâvek** : F.Ok
- Pûte** : F. Pota, maden dökmek için topraktan mamul zarf, nişan tablası, bir ok çeşidi.
- Rüstem** : İran'ın efsanevî pehlivanı ve savaşçısı.
- Sarık (bozmak)** : Mesafe atışlarında rekor kırıldığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir tabirdir.
- Sehm** : A. Pay, hisse. Ok, yayla atılan ucu sivri demirli kamaş.
- Siper** : F. Okun giderken kabzayı zedelememesi için sol elin üzerine konulan alet.
- Şâhid** : A. Ok atışlarında gözcülük yapan, hakem.
- Taş dikmek** : Rekor kırma anlamında kullanılan bir deyimdir. Okçulukta rekor kıranlar için taş dikilir.
- Tîmâr** : F. Hastaya bakmak, yaranın üzerine ilaç koyup sarmak, hayvan bakımı. Menzile atılan, sandık içinde kurutulmak üzere fırına konulan yay. Tımarlı yay, fırınlama, cilâlama vb. işlemlerden geçirilmiş yay demektir.
- Tîr** : F. Ok
- Tuzkoparan (Tozkoparan)** : İskender adlı ünlü bir okçunun lâkabıdır.
- Ya Hak** : Mesafe atışlarında okçular ayakta ok atarlardı. Mesafeyi tayin için ok atılacak istikamette havacılar beklerlerdi. Ok atacak zat üç beş adım ilerler, okunu atardı. Oku salıverdikten sonra “Ya Hak” diye sesi çıktığı kadar bağırırdı. Bu okun atıldığını havacılara haber vermek içindi.
- Ya** : T. Yay
- Yasmak** : T.Gergin bir şeyi, yay kırışını gevşetmek.
- Zihgîr** : F. Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük.
- Zûr** : F. Güç, kuvvet. Sıkıntı, eziyet.

